

Državni izpitni center

JESENSKI ROK

FILOZOFIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Sreda, 31. avgust 2005

SPLOŠNA MATURA

OCENJEVALNA SHEMA ZA ESEJ (1–22 točk)

0–10 ODGOVOR NE DOSEGA MINIMALNIH STANDARDOV

- 0 Popolnoma nerelevanten odgovor, če je že najti kaj relevantnega, gre za naključje.
- 1–5 Odgovor je le skiciran, ni pomembnejših elementov odgovora na zastavljeno vprašanje. Je fragmentaren in večinoma nerelevanten. Gre za postavljanje miselnih fragmentov enega ob drugega, ne pa za povezano besedilo. Lahko pa je tudi daljše povezano besedilo, a nima skoraj nobene zveze z naslovom.
- 6–10 Odgovor že ima delno zaokroženo strukturo, razumevanje danega problema je omejeno, razvitih je sicer nekaj relevantnih poudarkov, vendar je najti še veliko nejasnosti in nerelevantnosti. Večina poudarkov je bodisi nejasnih in nerazumljivih bodisi neutemeljenih. Kandidat ve malo, njegov pogled je zelo omejen. Trditve so nenatančne, včasih preprosto napačne. Večinoma gre zgolj za ponavljanje delcev elementarne šolske snovi in ponavljanje enega in istega.

11–13 MINIMUM

Gre za daljše in celovito besedilo (ni natančne meje, a odgovori, ki obsegajo manj kot 500 besed, so prekratki). Odgovor je esejističnega tipa (ustrezna struktura, celovitost, zaključenost), čeprav sta uvod in zaključek verjetno slabo razdelana. Problem, ki ga zastavlja vprašanje v naslovu, kandidat sicer razume, a zelo poenostavljeno. Nerelevantnosti so še očitne, vendar se večina odgovora nanaša na vprašanja. Nalogi je včasih še težko slediti, opazni so tudi preskoki v izpeljavi. Kandidat uporabi vsaj nekaj relevantnih pojmov, jih pa ne analizira; ko argumentira, je zelo hiter, površen in pogosto nejasen; naloga kot celota se opira na obnavljanje najbolj splošno znanih dejstev (lahko se še pojavljajo napačne trditve) in argumentov, poda le zelo poenostavljeno predstavitev in rešitev problema. V splošnem pa se kandidat že začne gibati na ravni razumevanja in razlage, čeprav ima z obojim še težave.

14–16 DOBRO, A OMEJENO

Kandidat vprašanje razume, odgovor je večinoma ustrezne dolžine (norma, ki jo je treba smiselno uporabiti, je 600–700 besed – več seveda ni prepovedano), jasen in relevanten, struktura je dovolj dobro razvita, kandidat že ima pregled nad celoto eseja, vpeljani so osnovni pojmi. Vendar ima naloga jasne meje: odgovori na vprašanje, vendar je "šolska" in predvidljiva, predpostavke vprašanja se ne analizirajo, posledice rešitev so le včasih nakazane, argumenti med sabo niso povezani, pa tudi neutemeljene trditve so še kar pogoste; uporabljeni so večinoma le osnovni pojmi in včasih so še slabo opredeljeni, vednost, iz katere izhajajo, je omejena, razlaga se navadno močno opira na temeljno šolsko snov; ni novite linije izpeljave, pri kateri eno izhaja iz drugega, tako da analizo pogosto zamenjuje preprost opis.

17–19 PRAV DOBRO, A OPAZNE POMANJKLJIVOSTI

Argumentacija že prevladuje, a argumenti so različno primerni; vsi temeljni pojmi so opredeljeni (vsaj implicitno). Še vedno je mogoče najti nerelevantnosti, lahko so napake v izpeljavi ali nejasnosti, nekatere trditve niso utemeljene, a to se zdaj dogaja le poredkoma. Kandidat dobro pozna temeljne filozofske probleme in njihove rešitve na danem področju, kar je razvidno iz ravni njegovega premisleka. Korektna naloga, tako da so spričo tega pomanjkljivosti obrobne. Toda domet razmisleka, ko gre za razlago, analizo predpostavk in posledic, je omejen, omejena je tudi sposobnost upoštevati drugačna stališča.

20–22 V GLAVNEM ODLIČNO

Poglobljen in argumentiran odgovor na vprašanje z analizo pojmov in razvito pojmovno mrežo, z jasno in koherentno linijo argumentacije, ki upošteva (vsaj implicitno) tudi protiarumente. V primerjavi s prejšnjo ravno kaže odgovor širši pogled, več vidikov in bolj poglobljeno analizo pojmov, bogatejšo pojmovno mrežo, kandidati pa se (ni pa nujno) tudi že zavedajo meja svoje argumentacije. Včasih v resnici vstopajo v filozofski dialog z zagovorniki drugačnih stališč. Esej še ima pomanjkljivosti, toda pri ocenjevanju je treba upoštevati starost kandidatov in da so se s filozofijo ukvarjali samo eno leto.

DODATNA NAVODILA ZA ESEJ

(Navodila so le okvirne smernice: kandidat lahko napiše tudi vsebinsko popolnoma drugačen esej, če je le povezan z naslovom.)

- 1. Razpravljajte o trditvi: *Obstaja le, kar zaznamo, zato materialna substanca ne obstaja.***
Berkeley je trdil, da biti pomeni biti zaznan. Tisto, kar imenujemo materialna substanca, pa nam je dostopno le kot sklop občutkov. Občutki so duševne narave, zato materije kot take nikdar ne zaznamo. Iz tega izhaja, da če so čutni vtisi merilo realnosti, potem materija ne obstaja. Toda ali res lahko sprejmemo tovrstno merilo realnosti?
- 2. Razpravljajte o trditvi: *Če zagovarjamo dualizem, ne moremo zagovarjati determinizma, kajti duh je nujno svoboden.***
Trditev je nekoliko zahtevnejša, saj združuje dve problematiki. Prva je odnos duha in telesa: sem spada teorija dualizma, ki pravi, da sta duh in materija (telo) popolnoma različni in neodvisni substanci. Druga problematika se nanaša na odnos svobode in nujnosti. Trditev predpostavlja stališče, da je materija morda lahko podrejena determinizmu, duh pa je nujno svoboden.
- 3. Razpravljajte o trditvi: *Obstoj sveta in človekovo življenje sta brez smisla.***
Trditev se nanaša na vprašanje smisla: eksistencialisti so trdili, da sta svet in človeško življenje brez smisla, vendar so pustili možnost, da si človek v svojem življenju sam vzpostavi neki smisel. Vprašanje pa je, katere podmene moramo sprejeti, da bi smisel postal sam svet, da bi smisel ne bil le subjektiven, temveč tudi objektiven.
- 4. Razpravljajte o trditvi: *Znanstvene trditve so smiselne, filozofske pa ne.***
Trditev zagovarjajo logični pozitivisti in Popper, ki so iskali različna merila smiselnosti izjav oziroma stavkov. Po drugi strani pa mnogi filozofi menijo, da znanstveno spoznanje zmeraj ostaja parcialno, medtem ko filozofsko mišljenje lahko dojema celostno.
- 5. Razpravljajte o trditvi: *Niti čutila niti razum nam ne posredujejo ustrezne slike (ustreznega spoznanja) stvarnosti.***
Trditev se dotika več problemov. Prvič gre za vprašanje virov spoznanja. Klasični odgovori na ta problem so empiristični, racionalistični in Kantov ter seveda skeptični. Drugič pa gre za vprašanje, ali obstaja merilo, ki nam omogoča neproblematično rabo korespondenčnega pojma resnice. Mnenja glede tega so različna.
- 6. Razpravljajte o trditvi: *Kakšen je svet v resnici, ne moremo spoznati, saj lahko spoznamo le videz, bistva pa ne.***
Trditev je povezana z vprašanjem meje našega spoznanja. Kant je trdil, da spoznavamo le svet, kakršen se kaže nam, stvar na sebi pa nam ostaja nedostopna in nespoznavna. Skeptiki bi trdili, da ne vemo niti tega, da sveta v resnici ne moremo spoznati. Kaj pa je treba sprejeti, da lahko zagovarjamo, da je svet mogoče spoznati?
- 7. Razpravljajte o trditvi: *Ugodje ni zmeraj moralno dobro, bolečina pa ni zmeraj zla.***
Stališče klasičnih utilitaristov je, da je ugodje kot posledica dejanj dobro, bolečina pa slabo. Najdemo lahko tudi druga podobna hedonistična stališča, denimo pri Epikurju. Vendar se po drugi strani zdi, da nekaterih vrst ugodja, npr. sadističnih, nismo pripravljeni sprejeti kot moralnih. Podobno se zdi, da moramo včasih trpeti bolečino in neugodje, da bi lahko dosegli neko drugo ugodje. Takšno stališče sta zagovarjala denimo Mill in Nietzsche, seveda vsak s svojih specifičnih izhodišč.
- 8. Razpravljajte o trditvi: *Ker imamo vsi ljudje enako naravo, je moralno dobro objektivno in za vse enako.***
Trditev se lahko bodisi zagovarja bodisi izpodbija z različnih vidikov. Aristotel meni, da je za dosego sreče kot dobrega treba zadovoljiti predvsem svoje intelektualne potrebe, ki so bistvena značilnost ljudi. Kant dokazuje, da je človek po svojem bistvu razumno bitje in kot takšno razume, kaj je objektivno in splošno veljavno dobro. Eksistencialisti ali moralni relativisti se po drugi strani s takšnimi trditvami ne strinjajo.

9. Razpravljajte o trditvi: Etika ne govori samo o tem, kaj moramo storiti, da bomo ravnali prav, temveč tudi o tem, kako moramo živeti, da bomo živeli dobro življenje.

Trditev se nanaša na razmerje med grško in novoveško etiko. Prva, denimo Aristotel in helenistične šole, si je prizadevala predvsem odkriti, kako naj živimo dobro življenje, druga, denimo Kant, pa si je prizadevala najti pravilo, ki bi nam omogočilo presoditi, ali ravnamo prav ali ne.

10. Razpravljajte o trditvi: Človekove pravice niso dane po naravi (saj v naravi najdemo le naravne zakone), temveč so rezultat družbenega dogovora.

Bistvo naslova je vprašanje statusa človekovih pravic. Filozofi so pogosto trdili, da so nam dane po naravi, a niso vedeli veliko povedati o tem, kako nam narava daje pravice. Naslov postavlja nasprotno tezo: ne samo zakoni in pogodbe, tudi temeljne pravice so zasnovane zgolj na družbenih konvencijah.

11. Razpravljajte o trditvi: Utopij ne smemo jemati resno, saj jih ni mogoče uresničiti na demokratičen način.

Utopija je vizija idealne družbe, v kateri so odpravljene vse napake realno obstoječih družb. Vprašanje pa je, kakšen odnos imeti do utopij, zlasti zato, ker so se zgodovinski poskusi njihovega uresničevanja praviloma končali tragično.

12. Razpravljajte o trditvi: Če odloča večina, so ogrožene pravice manjšine.

Čeprav je demokracija velikokrat hvaljena, je še večkrat kritizirana. Eden od razlogov je prav možnost, da demokracija postane tiranija večine nad manjšino. Vprašanje pa je, ali do tega nujno pride in kako zagotoviti, da do tega sploh ne bi prišlo.

13. Razpravljajte o trditvi: Sveto ne obstaja, je le način človekovega dojetja nekaterih delov sveta.

Sveto je pojav, ki sega v samo srce vsake religije. Vprašanje pa je, ali sveto objektivno obstaja, tako da v stvarnosti obstaja neka hierarhija, ali pa je le subjektivni pojav, le človekov lastni proizvod. In če objektivno obstaja, v čem temelji, kaj je vir svetega in kako ga človek lahko spozna?

14. Razpravljajte o trditvi: Če bog obstaja v onostranstvu, ni o njem mogoče ničesar vedeti, ne tega, kakšen je, ne tega, ali sploh je.

Če je bog del tega sveta, z njegovim spoznanjem načelno ni večjih težav. Če pa biva v nekem drugem svetu, se zastavlja vprašanje, kako ga lahko spozna bitje, ki biva v od boga ločenem svetu – kaj torej človeku pomaga preseči to domnevno ločenost od boga.

15. Razpravljajte o trditvi: Verovati je absurdno (neracionalno), neverovanje pa življenje naredi absurdno.

Če je bog racionalen, ga lahko spoznamo z našim razumom. Toda če je tako drugačen, ali ne presega človekovega razuma? V tem primeru se verovanja drži absurdnost. Toda človek ni preprosto zgolj racionalno bitje, je tudi bitje, ki išče smisel. Vprašanje je, ali ga lahko najde samo z razumom.

OCENJEVALNA SHEMA ZA KOMENTAR BESEDILA (1–22 točk)

0–10 ODGOVOR NE DOSEGA MINIMALNIH STANDARDOV

- 0 Popolnoma nerelevantna naloga, če je že najti kaj relevantnega, gre za naključje. Očitno je, da kandidat dela ne pozna.
- 1–5 Komentar je fragmentaren in večinoma nerelevanten, toda v njem je kljub temu najti elemente razumevanja besedila. Gre za postavljanje miselnih fragmentov enega ob drugega, ne pa za celovit komentar. Kandidat je delo sicer začel brati, a iz odgovora ni razvidno, ali ga je prebral in koliko ga razume.
- 6–10 Komentar je že nekoliko daljši in ima deloma zaokroženo strukturo; razumevanje izbranega dela je omejeno, razvitih je nekaj relevantnih poudarkov, vendar je najti še veliko nerelevantnosti. Nekaj argumentov je nakazanih, a so nerazviti. Poznavanje dela ima resne pomanjkljivosti. Kandidat je delo sicer prebral, vendar je njegovo poznavanje že na osnovni ravni pomanjkljivo.

11–13 MINIMUM

Odgovor je že esejističnega tipa (struktura, celovitost, zaključenost). Probleme, ki jih odpira odlomek, in vprašanja kandidat razume, vendar celotno delo dojema na razmeroma nizki ravni in njegovo znanje je pogosto preveč površno. Nerelevantnosti so še očitne, vendar se večina odgovora nanaša na odlomek. Pojme kandidat uporablja, jih pa ne analizira; razlaga je redka, navadno gre za preprosto obnavljanje. Kandidat je delo prebral in ga na najosnovnejši ravni razume. Vprašanja, ki zahtevajo temeljitejši razmislek in nekoliko višjo raven razumevanja, pa so zanj preprosto pretežka.

14–16 DOBRO, A OMEJENO

Kandidatovo poznavanje dela je brez večjih pomanjkljivosti in na osnovni ravni tudi razumljeno. Naloga je koherentna, brez večjih preskokov v izpeljavi; odgovor je večinoma relevanten, toda argumenti so ponekod slabo razviti; kandidat poskuša analizirati pojme, morda vzpostavi nekaj povezav med njimi, vendar analizo največkrat nadomešča opis. Običajno gre za dovolj dolge naloge, vendar so preveč opisne ali pa so to kratke naloge, z dobrim uvidom, a s pomanjkljivostmi, ko gre za natančnejše poznavanje besedila.

17–19 PRAV DOBRO, A Z MANJŠIMI POMANJKLJIVOSTMI

Obravnavano delo kandidat dobro pozna in razume, odgovore na podvprašanja umesti v celotno problematiko dela; argumentacija je jasna in razumljiva, temeljni pojmi so opredeljeni. Kandidat pozna celotno delo, razume bistvene filozofske probleme, ki jih delo, zlasti pa navedeni odlomek in vprašanja odpirajo, in ga tudi razlaga v tem okviru. Še vedno je mogoče najti kako nerelevantnost, neutemeljeno trditev, možna je napaka v izpeljavi ali nejasnosti, vendar pa so na tej ravni to bolj obrobne pomanjkljivosti. Pri nalogah ni izrazite širine razmisleka ali globine uvida, je pa temeljitost in zanesljivost. Ali pa gre za dobro razumevanje, ki pa ne gre dovolj v širino in besedilo je preprosto prekratko.

20–22 V GLAVNEM ODLIČNO

Dober odgovor z analizo pojmov in razvito pojmovno mrežo, z jasno in koherentno linijo argumentacije, ki včasih upošteva (vsaj implicitno) tudi protargumente. Kandidat ima pregled nad celotnim besedilom in na vprašanja odgovarja s pojmovnim aparatom, ki je v besedilu razvit. Pomembno je, da vsaj včasih vstopi v argumentirani dialog z avtorjem dela, v katerem utemeljuje tudi svoja stališča. Za naloge je običajno značilno, da so zelo sistematične in podrobne. Seveda pa je pri ocenjevanju treba upoštevati starost kandidatov in tudi, da so se s filozofijo ukvarjali samo eno leto.

DODATNA NAVODILA ZA KOMENTAR BESEDILA

(Gre samo za dodatna navodila, kajti za pravično ocenjevanje je nujno, da ocenjevalci pred ocenjevanjem obnovijo tudi svoje poznavanje nadržbnosti besedila.)

PLATON: DRŽAVA

Odlomek se nanaša na vprašanje, kako je mogoče uresničiti zamisel idealne države, tj. takšne, ki bo srečna kot celota in v kateri bodo srečni tudi posamezniki. Kandidat v odgovoru predstavi Platonove predloge, na samo tiste, ki sledijo neposredno odlomku, ampak tudi predlogom iz 5. in 7. knjige, za izpolnitev cilja, naj vladarji postanejo filozofi oz. filozofi vladarji, temu neposredno sledi čiščenje države: izgon vseh nepravih filozofov, a tudi pravih, vendar za državo nekoristnih filozofov, ki jih je opisoval v predhodnem besedilu, prav tako raznih politikov pa umetnikov, nato preselitev državljanov, starejših od deset let na deželo itd. Filozofi, ki poznajo svet idej, dobro, pravično, resnično in lepo samo po sebi napišejo ustavo in se posvetijo izobraževanju čuvarjev, od katerih bodo najsposobnejši postali filozofi in po 50. letu jih bo žreb določil za vladarje, s čimer bodo opravili svojo dolžnost do države.

ARISTOTEL: NIKOMAHOVA ETIKA

V danem odlomku Aristotel najprej poudari po svojem mnenju bistveni vidik sreče: sreča je dejavnost duše v skladu z vrlino, in ker je vrlin več, je več vrst srečnega življenja. Je pa dejavnost, ki človeka najbolj približa bogovom, in v tej je najvišja sreča, namreč dejavnost razglabljanja, ki ne teži k nobenemu smotru zunaj sebe in vsebuje svoj lastni užitek. Razum je nekaj božanskega v človeku, zato je tudi razglabljanje nekaj božanskega. In življenje, posvečeno razglabljanju, najsrečnejše življenje. A ker je človek tudi telesno bitje, sta denimo zdravje in prehrana nujna za srečo. A treba je dodati: ni potrebno obilje zunanjih dobrin, skromna sredstva povsem zadostujejo.

DESCARTES: MEDITACIJE

V peti meditaciji se Descartes povrne k Bogu, ki je bil predmet tretje. Medtem ko v tretji razvije dokaz, ki ga Kant pozneje poimenuje kozmološki, v peti razvije t. i. ontološkega. Naloga kandidata je prikazati pot, po kateri pride Descartes do teze, da pri Bogu ni mogoče ločevati bistva od bivanja, tj. pokazati, da je bivanje neločljivo od Boga, ne ker bi to narekovala misel, marveč to misel določa nujnost bivanja Boga. Boljši kandidati bodo primerjali ta dokaz s kozmološkim in pokazali, zakaj mora Descartes dokazovati Boga na dva načina, zakaj pa na koncu pete meditacije presenetljivo zatrdi, da je gotovost in resničnost vsakega spoznanja odvisna od spoznanja Boga. V odlomku je poudarejeno tudi besedilo, s katereim kandidat poveže problem Boga s problemom idej – vrojenih, pridobljenih in domišljjskih.

KANT: KRITIKA PRAKTIČNEGA UMA

Po Kantovem mnenju je kategorični imperativ v obeh formulacijah formalni okvir vseh možnih motivov, za katere je možno reči, da so moralno dobri. Pri tem velja dvoje. Prvič, sam kategorični imperativ je splošno in njuno veljaven. Drugič, tudi maksime kot konkretni vsebinski motivi veljajo nujno in splošno, saj so nujno in splošno bodisi skladne bodisi neskladne s kategoričnim imperativom. Zato forma moralnih načel in posamične vsebine te forme veljajo absolutno ne glede na konkretne okoliščine. Tako pa je tudi volja, ki je določena s čisto formo moralnega, po sebi dobra. Po drugi strani pa v presoji moralnosti dejanj ni mogoče upoštevati ugodja in neugodja, se pravi posledic dejanj.

KANT: PROLEGOMENA

Kant razlikuje med izkustvenimi in zaznavnimi sodbami. V slednjih spoznavajoči subjekt poveže dva občutka in s sodbo trdi, da sta zanj ta občutka v danem trenutku povezana. Tako npr. s sodbo 'Soba je topla' povežemo občutke, ki jih označujemo z izrazom 'soba', z občutkom toplote. Toda ta sodba ni splošno veljavna in zato tudi ni nujna: ni treba, da velja za druge subjekte in tudi ni treba, da velja za samega spoznavajočega subjekta ob nekem drugem času. Zaznavne sodbe postanejo splošne in tako nujne, če zaznavne pojme zvedemo pod čiste razumske pojme, denimo pod pojem vzroka. Tako zaznavna sodba 'Če sonce segreva kamen, se ta segreje' postane izkustvena, če zaznavni pojem sonca zvedemo pod pojem vzročnosti in rečemo, da sonce segreva kamen. Toda z objektivnimi izkustvenimi sodbami ne spoznamo stvari na sebi, temveč le pojav.

NIETZSCHE: H GENEALOGIJI MORALE

Razlika med moralo imenitnih in močnih ter moralo šibkih je po Nietzscheju izvor razločevanja med "dobrim in slabim" in "dobrim in zlim". Morala imenitnih, o katerih govori odlomek, določa samo sebe kot dobro ne oziraje se na druge, drugi pa postane slab šele naknadno po tej določitvi. Morala šibkih pa najprej določi drugega kot zlega in nato sebe kot dobrega. Gre za ustvarjalno prevrednotenje aristokratskih vrednot, ki ga je omogočil ressentiment šibkih. Na konkretnem primeru Nietzsche prikaže razliko med odnosom močnega in šibkega do sovražnika. Prvi ga spoštuje, kar vodi nemara celo k ljubezni, drugi ga vidi kot zlega. Prvi se spopade z njim, računajoč na zmago, drugi se spopade z njim po ovinku prek prevrednotenja vrednot, ki ga je povzročil ressentiment. Naloga kandidata je tematizirati koncept ressentimenta, moralo šibkih in močnih ter prevrednotenje vrednot, boljših kandidatov na primeru osrednje vrednote šibkih: na ljubezni.

TAYLOR: NELAGODNA SODOBNOST

Odlomek povzema temeljno Taylorjevo tezo, da kultura avtentičnosti ni preprosto egoistična, temveč nosi v sebi avtentičen pozitiven naboj. Ta je v tem, da je biti avtentičen etična zahteva, ki ne vodi v egoizem, temveč v zgodovinsko nastalo eksistencialno držo, katere jedro je v odgovornosti za lastno življenje. Res pa je, da ta drža lahko vodi v narcisizem, zaverovanost vase in odpoved vsemu, kar presega lastni jaz, a ta odklon ni nujen ne neizogiben, temveč je predvsem rezultat napačnega samorazumevanja kulture avtentičnosti.